

- сесії созыва 25-29 сентября 1901 г. – Мелитополь, 1901. – 450 с.
8. Мелитопольское Уездное Земское Собрание. Постановление XXXII очередной сесії созыва за 1897 г. – Мелитополь, 1898. – 403 с.
 9. Мелитопольское Уездное Земское Собрание. Постановление XZI очередной сесії созыва 9-13 ноября 1906 г. – Мелитополь, 1907. – 588 с.
 10. Мелитопольское уездное земское собрание. Постановление XXXIII очередного созыва 1898 г. – Мелитополь, 1898. – 428 с.
 11. Отчет деятельности Бердянского уездного земства по народному образованию (1866- 1896 гг.). – Симферополь, 1899. – 431 с.
 12. Памятная книжка Таврической губернии изданная Таврическим губернским статистическим комитетом (под ред. секретаря статистического комитета К. В. Хацацкого); Вып. 1. – Симферополь, 1867. – 519 с.
 13. Сборник по школьной статистике Таврической губернии за 1900г. – Симферополь: Издание Таврического губернского земства, 1901. – 174 с.
 14. Сборник по школьной статистике Таврической губернии за 1903г. – Симферополь: Статистическое. бюро Таврического губернского земства, 1903. – 194 с.
 15. Сборник по школьной статистике Таврической губернии за 1903 г. Вып. II. – Симферополь: Издание Таврического губернского земства, 1905. – 180 с.
 16. Список немецких училищ в Бердянском уезде. Издание Бердянской уездной земской управы. – Бердянск, 1883. – 117 с.
 17. Статистический отчет по народным училищам Таврической губернии за 1887 г. – Симферополь, 1888. – 217 с.
 18. Статистический справочник Таврической губернии. Составитель Ф.И. Андриевский. - Симферополь, 1915. – 167 с.

Василь Ільницький

До питання функціонування референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН (1945-1952)

У статті на основі невідомих та маловідомих матеріалів розглядається процес функціонування референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН. Доведено, що цей напрямок діяльності був одним із основних у підпіллі.

On the basis of unknown and little-known material describes how propaganda operation Referenty Carpathian regional OUN. It is proved that this activity was one of the main underground.

Розстановка сил на політичній арені Європи змусила ОУН не лише взятися за збройну боротьбу, але й активно вести ідейно-пропагандистську та масово-політичну діяльність. У ряді випадків цій роботі націоналістичні керівники надавали пріоритетного значення. Боротьба українського визвольного руху і радянської тоталітарної системи поступово переміщується із збройної саме у площину «психологічної війни». Пропаганда самостійницьких ідей поряд з критикою

радянського імперіалізму була головною формою діяльності українського руху Опору. Наприкінці 1940-х рр. пропаганда і масова агітація набуває першочергового значення.

Зазнавши непоправних втрат протягом 1945–1947 рр., підпілля у Карпатському краї продовжувало активно вести боротьбу. В період 1948 – 1949 рр. на всіх теренах діяльності визвольного руху бойові дії відходять на другий план, а першість починає займати політико-

пропагандистська і політорганізаційна праця. У зв'язку з цим особлива робота здійснювалася у зміцненні референтури пропаганди, навіть за рахунок скорочення організаційної, господарчої, військової та УЧХ.

В результаті реорганізації, яка тривала з кінця 1944 р. до весни 1945 р. на базі Станіславівської області із приєднанням Дрогобиччини, Закарпаття і Буковини був створений Карпатський край ОУН. А у березні 1945 р. на базі обласного осередку пропаганди було створено крайовий осередок пропаганди (КОП). Його очолив крайовий референт пропаганди Володимир Тодорюк-«Тур» (03 – 05.1945). Саме останній налагодив вихід періодичних видань «Шлях перемоги» та «Пропагандист» [3, арк. 224]. Наступними референтами пропаганди працювали Петро Федун – «Север» (05 – 07.1945), Омелян Кочій – «Левко», (07.1945 – 07.1946), Степан Слободян – «Єфрем», «Клим» (1946 – 06.1949), Михайло Дяченко – «Гомін» (1950 – 02.1952). Серед працівників КОП у різний час були Ярослав Богдан – «Рамзенко» (1945 – 1951) журналіст, Михайло Дяченко – «Марко Боєслав» – референт друкованих видань (1945–1949), Федір Когут – «Улас», «Директор» – журналіст (1945–1951), Анна Когут – «Христя» – журналіст (1945–1953), Омелян Кочій – «Левко», «Черлян» (07.1946 – 1947) – заступник референта пропаганди, редактор журналу «Український робітник», Володимир Кузь – «Руслан» (1945–1948?), Микола Никифорчин – «Дубенко», «Вартовий» – вишкільник (1945–1946), Степан Слободян – «Клим», «Єфрем» – політвиховник ШВО 4 (1945–1946), «Варка» – техпрацівник (осінь 1946 – 1947), «Віра» – техпрацівник (1945 – ?), «Донський» – адміністратор (1948 – ?), «Микола» – адміністратор

(1945 – ?), Матвій Гриньків – «Влодко» – стеклографіст та інші [9, арк. 36; 7, арк. 53, 262, 334, 352]. У часі боротьби чисельність та склад референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН змінювався.

Із кінця березня до вересня 1945 р. крайовий осередок пропаганди, який мав криптонім «Погар», базувався в лісі біля сіл Бряза (тепер с. Козаківка Болевської міської ради Івано-Франківської обл.), Лужки і Липа (тепер Долинський р-н Івано-Франківської обл.). Відтак його перенесено в околиці хребта Аршиця та с. Суходіл Рожнятівського р-ну, де працювали до лютого 1946 р. [9, арк. 37]. Інтенсивні чекістсько-військові операції змусили перебазуватися осередок далі в гори, до с. Осмолода тодішнього Перегінського району Станіславської області, де перебували місяць [9, арк. 37].

Пропагандистський апарат крайового та окружних проводів ОУН, фактично не поступався, а в окремих випадках навіть переважав радянську пропагандистську машину. Працівники референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН самостійно творили, а також здійснювали редагування друкованої продукції, яка з'являлася в окружних і надрайонних проводах. Позитивно на якісний рівень друкованої продукції позначилося перебування П.Федуна – «Полтави» на теренах Карпатського краю ОУН.

Пропагандистській роботі у КОП приділяв надзвичайно велике значення, що засвідчують усі програмні та інструктивні документи [5, арк. 1]. Обов'язком кожного пропагандиста, члена, кандидата і симпатика ОУН було використання всіх можливостей для роботи з масами через бесіди на зборах, мітингах, базарах, церквах, магазинах. Пропагандистська діяльність мала на меті виховати

ідейного і «революційного» громадянина. У документі «Заправляйтеся до публічних виступів» зазначалося: «Щоб наша ідея, яку маємо в своїх серцях, перемогла, вона мусить мати на своїх услугах сотні й тисячі добрих промовців, пропагандистів, агітаторів. Вони мусять з'являтися і працювати всюди, ... мов з-під землі всюди, де тільки є нагода проторувати дорогу нашій справі до серця дець загалу» [5, арк. 446].

Пропагандистська та агітаційна робота у Карпатському краї ОУН забезпечувалася численними інструкціями, вказівками, іншими матеріалами директивного характеру, а також жорстким контролем за їх виконанням та звітністю. Наприклад, протягом 1945 р. ООП Дрогобиччини отримав згори 11 інструкцій, 7 вказівок та 5 наказів і доручень [14, с. 194].

Досліджуючи пропагандистську роботу ОУН у Карпатському краї, можна виділити такі основні форми ведення пропаганди: друкована (газети, журнали, листівки, брошури, заклики і т.д.); масова усна пропаганда (агітація); поширення чуток, або т.зв. «шептана» пропаганда (цією формою займалися в основному жінки, старші люди і навіть діти на базарах, вокзалах та інших людних місцях [13, с. 197].

Основною формою поширення ідей визвольної боротьби у Карпатському краї ОУН були друковані засоби пропаганди. Це дозволяло при мінімальній кількості пропагандистів охопити значну кількість осіб. За кількісним співвідношенням між різними видами друкованої продукції у Карпатському краї ОУН переважну частку становили листівки та короткі заклики. Водночас підпілля активно видавало літературу ґрунтового змісту для детального пояснення основ націоналістичної ідеології: брошури

П. Полтави «Хто такі бандерівці і за що вони борються» [4, арк. 146–163], «Проблема нашого визволення» [4, арк. 191–211], Всеволода Рамзенка «Чому ми за Українську самостійну соборну державу» тощо [4, арк. 340–360]. Проте через фізичні втрати українського підпілля гостроти набирає питання браку авторів, які б могли писати серйозні теоретичні праці. Тому основною формою літератури стає листівка і брошура. Водночас негативом останніх є те, що в них можна було висвітлити лише вузьке коло питань. Не втрачає своєї актуальності робота серед українців зі східних областей.

Для здійснення широкої пропагандистської роботи у Карпатському краї ОУН необхідно було мати осередки, в яких друкувалася та розмножувалася література. Перші підпільні видавничі осередки ОУН були організовані ще в період німецької окупації. Найбільш поширеними були компактні техланки, обладнані невеликими верстатами (т.зв. «гутенбергітками»), оскільки в умовах активних контрзаходів репресивно-каральних органів великі видавничі центри були неефективними. Однак основним засобом видання підпільної літератури (особливо в нижчих ланках) була друкарська машинка. Особливого значення надавалося забезпеченню видавничих осередків необхідними матеріалами: папером, шрифтами, друкарською фарбою тощо.

Взагалі важко зробити підрахунки усієї друкованої продукції, яка виходила у Карпатському краї ОУН, а ще важче вказати точну кількість самих друкарень. Інформації радянських спецорганів не відповідають реальності, та й саме поняття «друкарня» доволі відносне, адже наприкінці 1940-х років практично у кожній криївці, де зимували підпільники, стояла друкарська машинка, на якій

друкувалися пропагандистські матеріали. Ще одним чинником, через який важко встановити кількість видавничих осередків, є часта зміна місця розташування, а також існування водночас кількох назв для однієї друкарні [15, с. 60]. Навіть маючи приблизну кількість друкарських машинок, важко встановити, скільки на них було надруковано матеріалів. Для діючих «гутенбергівок» постійною проблемою була нестача кваліфікованих працівників, паперу, фарби, і як результат – «гутенбергівки» часто-густо довго не працювали [2, арк. 66]. Наприклад, Турківський надрайон взагалі не мав друкарні, а провідник А. Гирчин – «Гомін» тільки заготовлював необхідні витратні матеріали. Аналогічна ситуація склалася у Самбірському надрайоні, де також була відсутня друкарня [9, арк. 98].

Крайовий осередок пропаганди відзначався значною активністю та продуктивністю. Зокрема, у ньому вийшло 17 номерів журналу «Шлях перемоги» (№№ 1-11 – в 1945 р., №№ 12-16 – 1946 р., № 17 – 1947 р.) [15, с. 257]. Із 1 по 6 номери журнал виходив тиражем від 400 до 500 примірників. Пізніше друкували тільки 12 примірників журналу в крайовому осередку пропаганди, а після цього розсилали їх для розмноження в нижчі звена Станіславської, Дрогобицької і Чернівецької округ [9, арк. 126]. Окрім цього окружний осередок пропаганди видрукував 7 журналів «Український робітник» (№№ 1-5 в 1946 р., та ще два наступних у 1947 р.) [15, с. 256]. Також у підпіллі було надруковано 9 номерів журналу «На зміну» (№1-3 – в 1946 р., № 4-5 – 1947 р., № 6 – 1948 р., № 7 – 1949 р., № 8 – 1950 р., № 9 – 1951 р.). На основі переслухання радіопередач «Голос Америки», «ВВС» та інших країн КОП видавав журнал «Ра-

діювості» (вийшло 15 номерів приблизно по 12 примірників), які розсилалися по округах для розмноження та поширення [9, арк. 127].

Крім періодичних видань, у друкарнях осередку пропаганди Крайового проводу ОУН побачила світ низка інших ідейно-теоретичних та пропагандистських матеріалів. Уся друкована продукція видавалася у підпільних друкарнях Станіславівського, Дрогобицького, Калуського, Коломийського та Буковинського окружних проводів ОУН, а після цього поширювалися по території Карпатського краю. Про числові характеристики друкованої продукції говорити доволі важко оскільки відсутній комплекс джерел, який дозволив би це зробити. Однак вважаємо, що попри всі складності чисельність була значною. Наприклад, у Стрийському надрайоні (у період від 1 липня 1948 до 30 червня 1949 рр.), було поширено 96 841 примірник літератури [6, арк. 134]. Вражає також тираж підпільних друкарень Дрогобицької округи, який за зиму 1949–1950 рр. перевищив 300 000 примірників [1, с. 144]. Тільки в одній друкарні ім. Лопатинського за зимовий період 1949–1950 рр. було надруковано 17 000 примірників націоналістичних брошур і книг [11, арк. 82–83; 5, арк. 428; 10, арк. 60–61].

Поряд із діяльністю в суворо законспірованих формах, постала необхідність розгорнути широку пропагандистську роботу серед українського населення. Зросла гостра потреба в пропагандистах і агітаторах, здатних діяти як нелегально, так і легально. Інформаційній війні відводилося центральне місце в масово-політичній роботі серед населення. Пріоритетне значення в цій боротьбі надавалося агітаційно-інформаційній діяльності у формі живого слова, до якого намагалися широко залучати й

місцеве населення. У підпіллі вони використовувалися вельми широко та довели свою ефективність, особливо в роботі з цивільним населенням [16, с. 234].

Необхідно зазначити, що процес реалізації різних форм пропагандистської роботи завжди наштовхувався на проблему забезпечення компетентними пропагандистами. При чому із кожним роком боротьби ця проблема ставала гострішою [17, арк. 19]. Звичайно, методи усного впливу – це свого роду мистецтво, тому оволодіти ним було непросто. Вимагалось враховувати соціальні, національні і релігійні особливості психології більшості слухачів, їх ставлення до поширюваної інформації супротивника, до руху українського національного опору. Тому до масових пропагандистів висувалися вимоги щодо їх інтелектуального рівня та особистих якостей, необхідних для ведення агітації. Важливе значення надавалося забезпеченню пропагандистів методичними матеріалами. Безпосереднє спілкування на мітингах викликало велике зацікавлення серед населення [18, арк. 78]. Щоправда, із запланованих велика кількість мітингів не відбувалася. Так, за першу половину літа 1945 р. у Дрогобицькій окрузі із запланованої кількості мітингів провели лише 30 %.

Базовими методами масово-політичної діяльності, що застосовувалися агітаторами та іншими фахівцями психологічної війни підпілля, були інформування, переконання і навіювання. Відповідно особа, яка ці методи використовувала, повинна була знати правила переконання і навіювання, а головне – сама вірити в правоту своєї справи [16, с. 234]. Агітаційно-пропагандистської роботою у Карпатському краї ОУН займалися не лише ті, на кого безпосередньо був покладений такий обов'язок.

Методичні та інструктивні матеріали ставили серйозні вимоги до мови агітаторів, зовнішнього вигляду, змісту промов. Однак реалізувати на практиці це не завжди вдавалося. Основна причина – нестача кваліфікованих кадрів, а також складними умовами, в яких доводилося працювати. Відчувався серйозний брак не лише простих фахових пропагандистів, а й керівників референтури пропаганди. Частим явищем було виконання обов'язків референта пропаганди провідником відповідного проводу [8, арк. 41–42].

Проаналізувавши методичні вказівки щодо поширення усної інформації стверджуємо про ґрунтовний підхід працівників референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН до організації масово-політичної діяльності, прагнення піднести її якісний рівень. Необхідно також зазначити про наявність тенденції кожного року до зменшення інтенсивності ведення масово-політичної роботи. Це пояснюється тим, що умови боротьби постійно ускладнювалися – контрзаходи репресивно-каральних органів не дозволяли розгорнути широку масово-політичну діяльність. Крім того її і не було кому проводити, оскільки підпілля зазнавало значних втрат, відповідно скорочувався й агітаційно-пропагандистський апарат. Варто відзначити також іншу тенденцію – відмову від масових заходів і перехід на індивідуальні розмови та роботу у невеликих групах.

Отже, основою ефективної пропагандистської та агітаційної діяльності була наявність відповідного апарату. Його становлення у Карпатському краї ОУН відбувалося паралельно зі становленням націоналістичного руху. Структура референтури пропаганди відзначалася розгалуженістю та чіткою ієрархі-

єю, одночасно протягом 1945–1950-х рр. вона зазнавала певних трансформацій.

Незважаючи на усі труднощі референтура пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН розгорнула широку пропагандистську діяльність. Загалом ця діяльність була результативною. З кожним роком відкрита збройна боротьба мала тенденцію зменшуватись, натомість пропагандистська діяльність навпаки збільшувалась. Пропаганда тривала ще довгий час після того, як припинилася збройна боротьба. Якщо остання закінчилася поразкою визвольного руху, то в «інформаційній війні» він залишився непереможеним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденеев Д. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА / Дмитрий Веденеев. – Киев : К.И.С. – 208 с.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 13, спр. 372, т. 9, 336 арк.
3. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 50, 387 арк.
4. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 6, 373 арк.
5. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 10, 459 арк.
6. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 73, 262 арк.
7. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 93 (1954), спр. 1, 516 арк.
8. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 98, спр. 21, 163 арк.
9. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 36556, 348 арк.
10. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 214, 239 арк.
11. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. П-5001, оп. 10, спр. 180, 93 арк.
12. Іщук О. Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій організації українських націоналістів у 1944 – 1954 рр. / Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. – Київ, 2007. – 38 с.
13. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Юрій Киричук. – Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. – 304 с.
14. Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) / Володимир Мороз // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ «Каменярь», 2002. – С. 188-198.
15. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / Олександра Стасюк. – Львів: Центр досліджень визвольного руху; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. – 384 с.
16. Ткаченко С. Повстанческая армия: (тактика борьбы) / Сергей Ткаченко; [под общ. ред. А.Е. Тараса] / Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2000. – 512 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 149, 225 арк.
18. ЦДАВО України, ф. 3836, оп. 1, спр. 67, 381 арк.

Тетяна Ліщук-Торчинська

Філософсько-історичне бачення Дмитром Донцовим минулщини України

Визначено засади, на яких ґрунтується дослідження Д. Донцовим минулщини України; систематизовано філософсько-історичний зміст бачення ним історичного минулого; визначено основні позиції в полеміці Д. Донцова з ідеологічними супротивниками щодо тлумачень минулщини України; окреслено перспективний напрям у дослідженні даної теми.

The principles, on which Dontsov produced of the past of Ukraine, were defined; the philosophical and historical content of his vision of the past was systematized; the key position in Dontsov's polemics with